Jiří Nekvapil

O vztahu malých a velkých slovanských jazyků

Dvojice slovanských jazyků

Tento článek vychází z analýzy (spisovných) slovanských jazyků vytvářejících následující dvojice: slovinština – srbochorvatština, běloruština – ruština, dolní lužická srbština – horní lužická srbština. K těmto dvojicím přidávám dvojici slovenština – čeština, tj. ty jazyky, s nimiž mě spojují osobní jazykové prožitky a dlouhodobý badatelský zájem. Ve slovanském světě by se však dalo uvažovat i o dalších dvojicích jazyků nacházejících se v obdobném vztahu – k nim by například na Slovensku patřila dvojice rusínština – slovenština.

V uvedených konstelacích slovanských jazyků se snažím najít společné rysy. To se však daří jen na poměrně vysoké úrovni abstraktnosti. Jinak řečeno, jazykové situace, v nichž se nacházejí uvedené dvojice jazyků, jsou sice zajímavě srovnatelné, ale zároveň ve značné míře jedinečné (srov. Stabej 2003, Zaprudski 2003, Marti 2003).

Tato skutečnost mě přivedla k tomu, že ve svých výkladech zvýrazňuji metodologické aspekty. Tento článek je třeba chápat i jako příspěvek k ověření a rozvíjení teorie jazykového managementu. Zvláště se zaměřuji na to, jak se ve vztahu malého a velkého jazyka projevuje faktor moci (*power*).

Jazykový management

Při analýze vztahu uvedených dvojic jazyků budu navazovat na teorii jazykového managementu (tj. „spravování jazyka, respektive promluv“), která byla původně vyvinuta J. V. Neustupným a B. H. Jernuddem jako komplexnější alternativa k teoriím jazykového plánování (viz Neustupný 2002a). Východiskem teorie jazykového managementu (dále JM) je identifikace jazykových problémů běžnými mluvčími v průběhu komunikace, nikoli identifikace jazykových problémů experty působícími v důležitých společenských institucích (např. na ministerstvech či v akademiích). V teorii JM je tedy zabudován předpoklad, který umožňuje postihnout managementové procesy „zdola nahoru“, ne pouze procesy „shora dolů“, které byly v centru pozornosti klasiků jazykového plánování (srov. Kaplan, Baldauf 1997) – Východiskem institucionálního „spravování“ jazyka se má stát to, jak „spravuje“ své jazykové chování konkrétní jedinec.

JM má tyto fáze: (1) povšimnutí (*noting*), (2) hodnocení, (3) plánování úpravy, (4) realizace. Mluvčí si například povšimne ve své nebo cizí promluvě nějakého jazykového prostředku, a to na pozadí jazykového prostředku, který očekává (registruje odchylku od normy); hodnotí použitý prostředek jako negativní, vybere jiný prostředek a použije ho (viděno z druhé strany, určitý jazykový prostředek vybere proto, že ho hodnotí pozitivně). JM může být ukončen v kterékoli z uvedených čtyř fází. Mluvčí si například pouze povšimne nějakého jazykového jevu; nebo si ho povšimne, hodnotí, ale už neplánuje jeho úpravu apod. Jednotlivé fáze JM se nemusejí týkat jen jednotlivostí (např. ruského slova v běloruské promluvě), ale i jazykových problémů zásad-

ních, jako je neschopnost komunikovat v cizím nebo naopak domácím jazyce. Také institucionální JM má svou stránku procesuální a je možné v něm vyčlenit výše uvedené čtyři fáze. Ačkoli jde o proces analogický, je samozřejmě daleko složitější, ať už co do počtu účastníků, způsobů, jak spolu komunikují, nebo toho, jak prosazují svou vůli. Vedle jazykového plánování (jazykové politiky) existují další typy institucionálního JM, jako je jazyková kultura, logopedie nebo jazyková výuka.

V teorii JM se zdůrazňuje souvislost jazykových problémů s problémy společenskými. Neustupný (1993) vychází z toho, že implementace institucionálních řešení jazykových problémů je úspěšná tehdy, jestliže „řešitelé" berou v úvahu nejen úroveň jazykovou a komunikační, ale i socioekonomickou. Například zlepšit jazykovou kompetenci určité etnické skupiny nelze jen tím, že se jejím příslušníkům nabídne příslušné jazykové vzdělávání, ale teprve tím, že se jim poskytnou odpovídající komunikační příležitosti, čehož lze dosáhnout zase jen tak, že se jim poskytnou odpovídající příležitosti socioekonomické. Konkrétním příkladem může být to, na co upozorňuje Spieß (2000: 208): pro zachování lužické srbštiny, horní a koneckonců i dolní, je třeba, aby se ekonomická situace v Lužici zlepšila natolik, aby mladí srbští mluvčí nebyli nuceni opouštět Lužici a hledat zaměstnání v nesrbském okolí, neboť to je pochopitelně vypojuje ze srbských komunikačních sítí a urychluje jejich asimilaci.

Pozornost věnovaná socioekonomické úrovni přivádí do teorie JM logicky pojem moci (srov. Neustupný 2002b).

Semikomunikace a bezprostřední sousedství

Položme si nyní otázku, co je pro výše uvedené dvojice jazyků charakteristické? Prvním důležitým společným rysem je to, že jejich nositelé principiálně mohou při dobré vůli spolu komunikovat každý ve svém jazyce a přesto si relativně dobře rozumějí. Tento jev bývá označován jako „semikomunikace" (Haugen 1966). Sám výraz semikomunikace poukazuje sice na určité informační ztráty v tomto druhu dorozumívání, podstatné je však to, že aktéři v komunikační události mají pocit, že si opravdu rozumějí (jinak by spolu nekomunikovali). Možnost semikomunikace, tedy komunikace s přijatelnou informační ztrátou, je dána tím, že jazyky používané v komunikační události jsou geneticky blízce příbuzné a ze strukturního hlediska náležejí k témuž typu jazyka.

V návaznosti na Haugenovu analýzu toho, jak spolu komunikují Dánové, Švédové a Norové, můžeme vidět v semikomunikaci něco pozitivního. Semikomunikace byla základem úspěšné jazykové politiky posledních dvaceti let socialistického Československa, kde šlo o dorozumívání mezi Slováky a Čechy, a jistě bude pro ni místo i v jazykové politice Evropské unie. Možnost relativně snadného dorozumívání s nositeli jiných jazyků však může za určitých okolností problematizovat samu identitu užívaných jazyků. Může vzniknout otázka: Užívají mluvčí opravdu dva jazyky? Nejsou to snad jen dvě variety téhož jazyka?

Druhým důležitým rysem výše uvedených dvojic jazyků je to, že jejich nositelé žijí v sousedních teritoriích, resp. v teritoriích jazykově smíšených, která náležela nebo náležejí stejnému státu. V minulém století slovinština a srbochorvatština koexistovaly v tzv. první a druhé Jugoslávii, běloruština a ruština v Sovětském svazu, dolní a horní lužická srbština v rámci různých německých států, slovenština a čeština v rámci Československa a konečně slovenština a rusínština v rámci Slovenska, představujícího

svébytný celek nejen po osamostatnění Slovenska v r. 1993, ale minimálně od federativního uspořádání Československa v r. 1968.

Semikomunikace a bezprostřední sousedství mají značný vliv na migrační pohyby obyvatel a s tím spjatou vzájemnou prostupnost, resp. zastupitelnost zkoumaných jazyků a na snahy o regulaci těchto procesů. Tomu se nyní budeme věnovat.

Problematizace identity jazyka a jazykový management

V teorii JM se vychází z toho, že aktéry „spravujícími jazyk" nejsou jen ministerstva, respektive stát, ale např. i školy, podniky, rodiny a konečně (a především) jednotliví mluvčí. Praktické je rozlišování mezi managementem jednoduchým, tj. odehrávajícím se v konkrétní komunikační události, a organizovaným, tj. uskutečňovaným v rámci složitější společenské akce, zpravidla na institucionálním základě (Neustupný, Nekvapil, v tisku).

Jednoduchý management můžeme pozorovat v následujícím rozhovoru, v němž spolu komunikují český mluvčí (Č) a slovenský mluvčí (S) (příklad je z diplomové práce T. Ivaňové).

Č: *jsem dostala dneska takovej email že se nemůžou dovolat a věčně se dovolaj k těm Moravákům*
S: *pretože si im dala **zlou zlú** linku*

Mluvčí S užila český morf „-ou" (viz výraz ***zlou***) a vzápětí použila náležitý, slovenský morf „-ú" (viz ***zlú***). Managementový proces měl tedy tento průběh: mluvčí S si ve své promluvě povšimla odchylky od slovenské normy, hodnotila tuto odchylku negativně (možná že negativně hodnotí takové odchylky permanentně), a proto provedla úpravu.

Příkladem organizovaného jazykového managementu je rozhodnutí části běloruské elity ignorovat padesátiletý vývoj spisovné běloruštiny v rámci rusifikační jazykové politiky Sovětského svazu (= negativní hodnocení normy zvané „narkomaŭka"), vrátit se k spisovné běloruské normě z 20. let minulého století (= pozitivní hodnocení normy zvané „taraškevica") a tak systematicky pracovat na diversifikaci běloruštiny a ruštiny. Tento management je třeba chápat jako organizovaný proto, že se ho účastní celá řada aktérů, uplatňují se v něm teoretické úvahy motivované různými ideologiemi a stává se předmětem společenském diskursu.

Tyto příklady jsme si uvedli proto, aby bylo jasné, že to, co jsem výše nazval problematizací identity jazyků, bude jiné v managementu jednoduchém a jiné v managementu organizovaném.

Pokud jde o jednoduchý management, mluvčí si například povšimnou toho, že použili nějaký prvek druhého jazyka, avšak na rozdíl od slovenské mluvčí S to nehodnotí negativně a svou promluvu neupraví. Nebo si uvědomují, že používají víceméně neprediktabilní směs prvků z obou jazyků, hodnotí to negativně, ale nejsou schopni provést korekci – tak bývá v běloruské jazykovědě někdy popisováno fungování dorozumívacího prostředku „trasjanka". Nebo dokonce vnímají určitou varietu „toho druhého" jazyka jako varietu svého jazyka. Gustavsson (1997: 1922) nadhazuje možnost, že Bělorusové, kteří migrovali ve velkém množství z venkova do měst, vnímali ruštinu spíš jako svůj spisovný jazyk než jako jiný jazyk. Ještě důsažnější jsou pro problematizaci identity jazyka takové případy, kdy si mluvčí ani nepovšimnou toho, že užívají

nějaký prvek „toho druhého“ jazyka – v tomto případě managementový proces ani nenastává, jde o pouhé produkování promluv. Na druhé straně je třeba zdůraznit, že kategorie „problematizace identity jazyka“ se pak stává expertní kategorií, neboť sami mluvčí v takovém případě nepociťují žádný jazykový problém.

Na uvědomovanou a neuvědomovanou problematizaci identity jazyků reaguje od dob evropských národních hnutí organizovaný JM. Nemůže jinak, jestliže konstitutivním prvkem národa má být jazyk a jestliže národ má ambice na vlastní státnost. Delimitace vlastního národa, popř. dokonce státu, jde tedy ruku v ruce s delimitací jazykovou. To je proces, který je aktuální dodnes. Stabej (2003) upozorňuje na pozoruhodný argument, proč by měla být v samostatném Slovinsku ponechána srbochorvatština ve výuce na slovinských základních školách – bylo by to prý dobré proto, aby si slovinští mluvčí jasně uvědomili rozdíl mezi slovinštinou a srbochorvatštinou a aby tyto jazyky nepozorovaně nesměšovali.

Organizovaný management však pouze nereaguje na problematizaci identity jazyků v jednotlivých komunikačních událostech, ale sám tuto problematizaci také iniciuje. Děje se to zpravidla ve jménu budování nějaké jiné, komplexnější identity. Nediferencování horní a dolní lužické srbštiny, respektive jejich sbližování, mělo v Lužici přispět k upevnění srbské identity jako takové, československý jazyk, byť jen jako právní konstrukt, měl symbolizovat státní jednotu meziválečného Československa, slovinština se měla po první světové válce rozpouštět v jednotném srbochorvatskoslovinském jazyce (Zamjatina, Plotnikova 1994: 217). Stručně řečeno, v dějinách slovanských jazyků vytvářejících všechny uvedené dvojice můžeme v organizovaném JM pozorovat jak období jazykové diversifikace, tak období jazykové unifikace.

Unifikační procesy však neprobíhaly rovnoměrně. Jazyky v uvedených dvojicích nebyly totiž v řadě parametrů symetrické. Stály tu proti sobě (v lepším případě vedle sebe) jazyky „malé“ a jazyky „velké“ (Marti 1998). A to je vedle semikomunikace a bezprostředního sousedství třetí společný rys výše uvedených dvojic slovanských jazyků.

Vymezení malých a velkých jazyků

Co je zajímavého na vztahu malých a velkých slovanských jazyků? V situaci bezprostředního sousedství a principiálně možné nebo dokonce reálné semikomunikace velké jazyky už samotným faktem své velikosti ovlivňují jazyky malé. Děje se to v zásadě dvěma spojitými způsoby, nereflektovaně i reflektovaně, na úrovni jednoduchého i organizovaného JM: (1) velký jazyk expanduje do komunikačních domén malého jazyka a (2) proniká do jeho stavby, minimálně do lexika. Příkladem v oblasti organizovaného JM může být situace slovenštiny na Slovensku po vzniku Československa (v roce 1918). Na nově založené univerzitě v Bratislavě se přednášelo česky a ještě v 30. letech se vedly diskuse o tom, zda má být slovenština rozvíjena pro funkci vědeckého diskursu. Kodifikace spisovné slovenštiny z počátku 30. let přibližovala slovenštinu češtině.

Na základě jakých kritérií můžeme klasifikovat nějaký jazyk jako velký, nebo malý? Daneš a Čmejrková (1994) vymezují malý jazyk (totiž češtinu) pouze tím, že ho užívá malý národ, a omezují se tedy na kritérium kvantitativní. Počet mluvčích se zdá být opravdu velmi důležitý a figuruje jako definiční rys i u jiných autorů (Egger 1997, Marti 1998). S počtem mluvčích často souvisí velikost území, na němž se jazyk pou-

žívá, tedy jeho rozprostraněnost. Na kvantitativním kritériu bývá také založen faktor, který můžeme označit jako ekonomická síla jazyka. Příklad: kulturní produkce v ekonomicky silnějším jazyce bude levnější, a tudíž rozsáhlejší než v jazyce ekonomicky slabším; v situaci bezprostředního sousedství a masové semikomunikace to znamená, že kultura v ekonomicky silnějším jazyce bude pronikat na trh „toho druhého" jazyka (to platí např. pro průnik české knižní produkce v posledním desetiletí na Slovensko – podrobněji viz Berger, v tisku). Velikost či malost jazyka však mohou zakládat i další faktory, jejichž souvislost s kvantitativním kritériem je zastřenější, pokud vůbec nějaká – je to společenské postavení (status) jeho mluvčích, stupeň elaborovanosti jazyka, resp. jeho funkční rozpětí, a konečně prestiž jazyka, odvíjející se od některých či dokonce všech výše uvedených faktorů.

Velikost či malost jazyka závisí samozřejmě na tom, s čím je jazyk poměřován. Týž jazyk může být vzhledem k jednomu jazyku jazykem velkým a vzhledem k jinému jazyku zase jazykem malým. Jestliže slovenština ve vztahu k češtině v různých obdobích vykazovala různé rysy malého jazyka, pak ve vztahu k rusínštině je jazykem velkým (srov. Magocsi 1996). A na pozadí slovenštiny velký jazyk čeština je vzhledem k němčině zase jen jazykem malým. A jak naznačuje Marti (2003) už v titulu svého článku, horní lužická srbština je vzhledem k němčině jazykem malým, ale vzhledem k dolní lužické srbštině je jazykem velkým.

Nemusím snad ani příliš zdůrazňovat, že počet mluvčích, rozprostraněnost, ekonomická síla, status mluvčích, elaborovanost i prestiž jazyka jsou historicky konkrétní, a tudíž proměnlivé. Slovinština je po roce 1991, tj. po osamostatnění Slovinska, v řadě uvedených faktorů jiná než před tímto rokem. Běloruština byla v řadě faktorů jiná před rokem 1990, tj. před vznikem samostatného Běloruska, a po roce 1995, tj. po upevnění moci A. Lukašenka, je v řadě faktorů zase jiná.

Na těchto příkladech vidíme, že koexistence malých a velkých jazyků souvisí s mocenskými faktory. Avšak moc nemají jen státy a státníci. K souvislosti jazyka, resp. komunikace, a moci (power) se nyní obrátíme.

Moc a elity

Moc se stává významným sociolingvistickým tématem a na její analýze se dokonce etablovalo zvláštní odvětví sociolingvistiky, totiž kritická sociolingvistika (srov. Mesthrie, Swann, Deumert, Leap, 2000: kap. 10). V teorii JM se s mocí počítá nejen na úrovni státu, jak tomu bývá většinou, ale i na všech dalších méně komplexních úrovních společnosti – moc má, nebo nemá kterýkoli aktér JM: politická strana, podnik, rodina a konečně (a především) jednotlivec nejrůznějšího společenského statusu. Moc předpokládá určitou komunitu sociálních aktérů, minimálně dva (např. v manželském páru), neboť musí být vzhledem k někomu vykonávána (např. když manžel prosadí, že v rodině se nebude komunikovat rusky, ale bělorusky). Moc je tedy schopnost prosadit své zájmy, dosáhnout svých cílů, a to i proti vůli jiných sociálních aktérů. Vykonávání moci má procesuální charakter a může být „spravováno" (srov. Neustupný 2002b). Například ředitel slovinské banky si povšimne upadajících jazykových znalostí svých zaměstnanců, hodnotí to negativně, navrhne, aby byl v bance zorganizován jazykový kurs angličtiny a nařídí všem zaměstnancům účast na něm.

Společnost samozřejmě netvoří jen na sobě nezávislí jedinci, rodiny, malé sociální skupiny, firmy a organizace, provozující si svůj lokální jazykový management. Mini-

málně od dob společenské modernizace se intenzivně věnuje „spravování“ jazyka také stát a programově ovlivňuje to, co jsem nazval lokální JM. Podle Fishmana (1972) by mělo jazykové plánování státu zabezpečit provozuschopnost státu (Fishmanův „nationism“) a podporovat u občanů státu pocit sociokulturní sounáležitosti (Fishmanův „nationalism“). Ve vícejazyčném státu v situaci principiálně možné nebo dokonce reálné semikomunikace jde samozřejmě především o sociokulturní sounáležitost. Jak dokládají dějiny evropských národních hnutí, ale i situace ve slovanském světě po r. 1989, v konkrétním státu nemusí existovat jen jedna představa o sociokulturní sounáležitosti. Pro další rozvoj takového státu je podstatné to, kdo je nositelem alternativních představ. Pokud je to v zásadě celá paralelní společnost, disponující i svým organizovaným JM, pak využije některé z historických příležitostí, založí svůj stát a svůj jazyk povýší na jazyk úřední či státní. Takto funguje od devadesátých let minulého století slovinština.

Nositelem alternativních představ o sociokulturní sounáležitosti však také bývají nevelké skupiny lidí, které můžeme z hlediska jejich kulturního a symbolického kapitálu označit jako elity. Aby tyto elity mohly prosadit v oblasti jazyka své zájmy, potřebují k tomu přiměřenou moc. Minimálně to znamená získat pro své cíle pokud možno co nejvíce lidí. Tak tomu bylo už v dobách národních hnutí (srov. Hroch 1996) a tento faktor se stal ještě důležitějším dnes, kdy se v politickém životě uplatňují tu s větší, tu s menší mírou demokratické prvky. Výchozí situací je tedy to, že existuje rozpor (srov. Kronsteiner 2000) mezi tím, co v oblasti jazyka hodnotí jako pozitivní, resp. negativní běžní mluvčí a co elita a elitě jde o to, aby se běžní mluvčí ztotožnili s jejími hodnotami.

Elita si však zpravidla netroufá lidem představit všechny své hodnoty. Je charakteristické, že u řady odborníků nacházíme dvojí typ argumentace, proč se nevzdávat užívání malých jazyků. Jeden soubor argumentů je určen pro samu elitu a druhý pro běžné mluvčí. Například Jodlbauer, Spieß, Steenwijk (2001), zabývající se dolní lužickou srbštinou, uvádějí pro její revitalizaci argumenty „vědecké“ a argumenty určené „průměrnému občanovi“. To má samozřejmě dobré důvody, neboť existuje reálná obava, že „vědecké“ argumenty by běžné mluvčí nepřesvědčily. Jaké jsou ty potenciálně neúčinné nebo málo účinné argumenty? Uvedení autoři je přebírají od Davida Crystala, který odpovídá na otázku, proč se starat o ohrožené jazyky, takto: „Because we need diversity. Because languages express identity. Because languages are repositories of history. Because languages contribute to the sum of human knowledge. Because languages are interesting in themselves.“ (cit. podle Jodlbauer, Spieß, Steenwijk 2001: 212). V podobném duchu se vyjadřuje i český etnolog L. Šatava, znalec lužických poměrů: „Efforts at survival and further development of small ethnic and language communities should be viewed in the context of the general form of human „wellness“, of ecological activities, of the struggle for an individual element in today´s globalizing world“ (Šatava 2000: 14). A jaké jsou ty potenciálně účinné argumenty, které mohou být s jistou nadějí předloženy “průměrnému občanovi”, tj. dolnolužickému Srbovi orientovanému na výhradní užívání němčiny? Podle Jodlbauera, Spieße, Steenwijka (2001) jsou tři: a) raný předškolní bilingvismus usnadňuje učení se dalším jazykům, b) dolní lužická srbština otevírá cestu k dalším slovanským jazykům, c) během školní výuky je možné se věnovat ještě dalšímu cizímu jazyku, tedy vedle angličtiny a vedle jaksi mimochodem si osvojené dolní lužické srbštiny. Je zajímavé, že zatímco “vědecká” argumentace je přenosná i na jiné jazyky, argumentace pro “průměrného občana” by například v případě běloruštiny musela být modifikována.

Tak či onak oba typy argumentace svědčí o tom, že elity jednají jako elity osvícené, které na rozdíl od běžného mluvčího vědí, co je pro něj dobré. Navzdory postmoderním tématům máme tu před sebou přístup „shora dolů", typický pro organizovaný JM období společenské modernizace.

Elity a běžní mluvčí

Běžní mluvčí však pasivně nepřejímají hodnoty elit a často vzdorují jejich moci. Jak se lze o tom přesvědčit? Je samozřejmě možné zkoumat JM běžných mluvčích a elity to také dělají. Zpravidla se však soustřeďují jen na fázi hodnocení a dělají to typicky v „situaci výzkumu", tj. v takové situaci, kdy si jak výzkumník, tak respondent zřetelně uvědomují, že probíhá výzkum – oblíbený je zejména výzkum postojů k jazyku pomocí dotazníkové metody. Výsledkem je to, že čeho by si běžný mluvčí často ani nepovšimnul, toho si díky otázce položené v dotazníku nejen povšimne, ale dokonce to i hodnotí. Přes tento zásadní nedostatek mohou takové výzkumy přinést zajímavé poznatky – ukazuje se například, že nejméně pozitivní vztah k běloruštině dnes mají racionálně uvažující příslušníci technických profesí (viz Dingley, mimeo).

I běžný mluvčí disponuje mocí, kterou otevřeně uplatňuje. Rozhoduje o tom, zda pošle své dítě např. do ruské, nebo běloruské školy (srov. Gutschmidt 2000: 82). Nebo si může povšimnout, že příslušná ruská/běloruská škola neposkytuje přiměřené množství výuky „v tom druhém" jazyce, hodnotí to negativně, vyhledá jinou školu a převede své dítě do ní. Zájem o školu v tom či onom jazyce je důležitým ukazatelem postavení jazyka ve společnosti. V Praze, kde žilo v 90. letech minulého století asi 20 000 Slováků, neexistovala nikdy žádná slovenská základní škola, ačkoli ta možnost byla. V druhé polovině 90. let schválilo ministerstvo školství projekt slovenského gymnázia v Praze, který vypracovala *Obec Slovákov v Českej republike*, jejíž program je zaměřený na to, „aby se eliminovaly vlivy vedoucí k asimilaci Slováků v českém prostředí". I po rozsáhlé informační kampani se do připravovaného gymnázia přihlásilo pouze 8 žáků, a tak projekt ztroskotal (podrobněji Nekvapil 2000a). Zájem o školu v příslušném národním jazyce je vykazován běžnými mluvčími upřímně, po zvážení různých okolností a může se samozřejmě dostat do rozporu s představami a zájmy elit prosazujících malý jazyk. Zaprudski (2002) uvádí, že kdyby rodiče v Bělorusku získali neomezené právo vybírat pro své děti vyučovací jazyk, že by se pravděpodobně rozhodli pro jazyk, který považují za sociálně výhodnější, tj. pro ruštinu, a běloruština by se tak stala „obětí rozvíjející se demokracie v Bělorusku".

Výjimečně je běžný mluvčí dotázán na svůj postoj k jazyku v referendu. Teorie JM, zdůrazňující přístup „zdola nahoru", nemůže takovou společenskou akci nevítat. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že teorie JM vyrostla už v postmoderním klimatu a předpokládá určitý typ fungování společnosti, který ne všechny společnosti pořádající referenda musí nutně splňovat. O tom, že proběhne, nebo neproběhne referendum, rozhodují často vládnoucí elity (o referendu se nerozhoduje v referendu!). Ty referendum mohou načasovat ve svůj prospěch, mohou vést účinnou kampaň orientovanou na určitý výsledek a formulují příslušné otázky. Přesto je třeba vzít výsledky referenda vážně. Týká se to i referenda v Bělorusku (v r. 1995), v němž na otázku „souhlasíte s tím, aby byl ruštině udělen stejný status jako běloruštině?" odpovědělo kladně 53,9 % všech oprávněných voličů (podrobně Zaprudski 2002, 2003). Výsledky referenda vzaly samozřejmě vážně elity podporující šíření ruštiny. Avšak i elity pod-

porující šíření běloruštiny, třebaže poukazovaly na nelegálnost referenda a na jeho tendenční průběh, ho musí brát a zřejmě berou jako důležitý indikátor postavení ruštiny, resp. běloruštiny v Bělorusku. Svědčí o tom nepřímo i tvrzení jako „the results of the 1995 referendum *shocked* those supporting the broader use of the Belarusian language“ (Zaprudski 2002; moje kurzíva).

Kritická sociolingvistika, inspirovaná neomarxismem a poststrukturalismem, však nepoukazuje jen na otevřené vykonávání moci v lidských činnostech spjatých s jazykem, ale i na to, že moc je vykonávána zastřeně (třeba i díky samému jazyku, resp. komunikaci), takže si lidé ani neuvědomují, že jsou ovládáni. Pro tento druh moci se někdy používá pojem hegemonie (Mesthrie, Swann, Deumert, Leap, 2000: 319). I když netransparentní vykonávání moci nelze popřít, je třeba metodologicky trvat na zásadní důležitosti managementu běžných mluvčích - už jen proto, že odhalování hegemonie mají zpravidla v rukou zas jen (alternativní) elity.

Běžní mluvčí a standardizace malých jazyků

Moc se sice velmi často manifestuje v každodenních promluvách a rozhovorech a její verbální uskutečňování se může stát i předmětem jednoduchého JM (srov. Neustupný 2002b), ale v lingvistice se jí věnuje nejvíce pozornosti v souvislosti se standardizací jazyků jakožto vrcholným produktem organizovaného JM. Pokud jde o naše téma, je třeba si uvědomit, že standardizace jazyků v raném období modernizace, ale i v období pozdějším neprobíhala v mnoha zemích v zájmu běžných mluvčích, nýbrž v zájmu elit (srov. Mesthrie, Swann, Deumert, Leap, 2000: 346n.). Jejím hnacím motorem bylo socioekonomické sjednocování a symbolizace státní jednoty. Proto základní vlastností jazykových standardů (v naší terminologii „spisovných jazyků“) se stala jejich uniformita a ta byla prosazována zejména prostřednictvím všeobecného školského systému. Úkolem běžného mluvčího bylo si takový standard (podobně jako jiné standardy) bezchybně, a tedy „uniformně“ osvojit. V dnešní době, charakterizované smyslem pro rozmanitost, odlišnost či mnohost, jsou – nebo by mohly být – pozice běžného mluvčího a přístupy tvůrců standardu (tj.elity) jiné.

Především je třeba upozornit na to, že běžní mluvčí už ne zcela ojediněle vzdorují standardům, které jim elity předkládají. Přibližování spisovné formy dolní lužické srbštiny spisovné formě horní lužické srbštiny po druhé světové válce vyústilo u dolních lužických Srbů až v pocit, že spisovný jazyk, který je jim předkládán, není vlastně jejich spisovným jazykem, ale jazykem horních Srbů. Na pozadí revitalizačních snah se proto od 90. let logicky prosazuje tendence přiblížit spisovnou dolní lužickou srbštinu mluvě lidí a v určité míře ji redialektizovat. Mimochodem: pozoruhodné je na tom to, že součástí tohoto procesu je zavádění germanismů do spisovného jazyka – věc v době modernizace těžko představitelná (srov. Spieß 2000: 206, Pohontsch, Schulze 2000: 925). Výsledky běloruského referenda, vracející ruštině de facto dominantní postavení v Bělorusku, je třeba zčásti interpretovat jako reakci běžných uživatelů jazyka na chování běloruské elity podporující šíření běloruského jazyka. Ta je rozštěpena mezi tábor „tradicionalistů“ a „reformátorů“ a v souladu s tím předkládala v 90. letech běžnému mluvčímu dvě podoby spisovné běloruštiny (viz už výše a dále viz např. Bieder 2000), čímž samozřejmě destabilizovala jeho jazykové povědomí a patrně mu vzala chuť běloruštinu používat.

Pozorujeme-li průběh standardizačních procesů v Lužici a v Bělorusku, vzniká otázka, zda by dnešní tvůrci standardů neměli postupovat jinak. Hübschmannová a Neustupný (1996) upozorňují v postmoderním duchu na to, že úsilí o uniformní, všeobecně závazné a úplně elaborované standardy už patří minulosti, tj. to úsilí, kterým se typicky vyznačovala standardizace velkých jazyků. Budoucnost mají standardy variantní, pluricentrické, elaborované selektivně. Výstavba či pouhá inovace standardů ve starém duchu se zdá být málo smysluplná – alternativou by mohlo být prosazování tolerance k existující variantnosti. Platí to o to více v situaci principiálně možné nebo reálné semikomunikace, v níž se nacházejí sousední slovanské jazyky.

Elity versus elity

Atraktivním tématem pro odborníky jsou situace, kdy se jazykové problémy stanou předmětem otevřeného zápasu mezi elitami. Je tomu tak patrně proto, že takové situace jsou transparentní i pro běžné mluvčí, a tudíž nepochybně společensky relevantní. V takovém případě často nejde o sám jazyk, ale o politickou moc. Jak ukazuje Mečkovskaja (2002), komunikativní funkce běloruštiny dnes do značné míry ustupuje do pozadí a primární se stává její funkce symbolizační – užívání běloruštiny je v Bělorusku interpretováno jako výraz opozice vůči proruské vládě. Zájmy elit jsou rozporné a zformulovat v takové situaci všeobecně přijatelnou jazykovou politiku je obtížné, ne-li nemožné.

Proč však nelze výsledky běloruského referenda z r. 1995 považovat za to, co může uspokojit jak elity podporující šíření ruštiny, tak elity podporující šíření běloruštiny? Není výsledkem tohoto referenda koneckonců jen to, že běloruština má stejný právní status jako ruština? I jiné jazykové situace ukazují, že jazykovězpolitická rovnoprávnost malých a velkých jazyků objektivně působí proti malým jazykům. Je to dáno menším počtem jejich mluvčích, jejich menší rozprostraněností, menší ekonomickou silou, nižším statusem jejich mluvčích, menší elaborovaností a v poslední instanci menší prestiží, tedy všemi nebo alespoň mnohými faktory, podle nichž jsme výše odlišili malé jazyky od velkých. Srovnatelná se současným oficiálním postavením běloruštiny byla pozice slovinštiny v socialistické Jugoslávii. Slovinština byla ústavně rovnoprávná se srbochorvatštinou, ale ta de facto pronikala do řady komunikačních domén i v samotném Slovinsku (srov. Toporišič 1992). Zdá se, že faktickou rovnoprávnost může malému jazyku zajistit teprve pozitivní diskriminace, jinými slovy: kompenzační opatření na úkor velkého jazyka.

Krajním řešením je samozřejmě to, že se změní hranice státu a každá z elit zůstane na jiné straně hranice (viz rozpad socialistické Jugoslávie, rozdělení Československa). Za zmínku však stojí to, že jazykovězpoliticky relevantní decentralizace může proběhnout také uvnitř státu, v souvislosti s všeobecnou politickou decentralizací a s ní spojenou správní reorganizací. V 90. letech minulého století se něco takového přihodilo v Lužici. Jak uvádí Norberg (1996: 21), v tomto období, charakteristickém demokratizací východoněmecké společnosti, se dolní Lužice vymanila z hegemonie horní Lužice a lužické hnutí se mohlo v dolní Lužici lépe přizpůsobit lokálním podmínkám. To se projevilo i v organizovaném JM – dříve jedna *Jazyková komise pro srbštinu* (byť se speciální subkomisí pro dolní srbštinu) se rozdělila na komise dvě, proběhl rozsáhlý sociolingvistický výzkum dolní lužické srbštiny a revitalizační projekt WITAJ, zavá-

dějící lužickou srbštinu do mateřských škol, byl odstartován v dolní Lužici (srov. dále Marti 2003).

Jazyková ekologie

Dosud jsme se koncentrovali na vztah malých a velkých slovanských jazyků, aniž jsme zmínili, že tak vlastně provádíme podstatnou abstrakci – stranou zůstalo to, že v jazykových situacích, v nichž se nacházejí studované dvojice jazyků, operuje nepochybně více jazyků než dva, a jednotlivé prvky příslušné dvojice proto nutně vstupují do dalších mezijazykových vztahů. Tato nebinárnost je pěkně vidět v Martiho (2003) charakterizaci dolní lužické srbštiny jako „menšinového jazyka, který je menšinovým dvakrát“ (tj. nejen vzhledem k horní lužické srbštině, ale i k němčině). K zaměření na vztah slovanských jazyků nás vedl spíš slavistický zájem než společenská relevantnost problémů, prožívaná samotnými aktéry JM, i když ani tu jsme samozřejmě nemohli zcela opomenout. V dalším kroku by tedy bylo třeba si osvojit přístup „jazykové ekologie“ (viz např. Kaplan, Baldauf 1997, 1999) a zabývat se všemi jazyky a jejich nejrůznějšími aspekty operujícími na daném teritoriu (srov. Nekvapil 2003). Taková perspektiva by nám lépe ukázala, do jaké míry je vztah malého a velkého slovanského jazyka v dané jazykové situaci opravdu důležitý. Zastavíme se pro ilustraci stručně u 90. let minulého století.

Po vzniku samostatného Slovinska a ústavním prohlášení slovinštiny úředním jazykem (v r. 1991) není vztah slovinštiny k srbochorvatštině (resp. chorvatštině nebo srbštině) v centru pozornosti. Aktuální je především vztah slovinštiny k angličtině, němčině či francouzštině a prvořadým problémem je, jak zajistit rovnováhu mezi ekonomickou prosperitou spjatou s invazí neslovanských jazyků a etnojazykovou identitou (Nećak-Lük 1997: 254; dále srov. Tollefson 1997, Stabej 2001). Na to se zaměřuje už dlouho připravovaný jazykový zákon, v jehož různých návrzích se objevuje například regulace interní komunikace v podnicích působících na území Slovinska (Nećak-Lük 2003). Snaha o obligatorní zavedení slovinštiny do takovýchto komunikačních domén svědčí o tom, že slovinština nepřestala být malým jazykem, jen ve funkci velkého jazyka už není srbochorvatština, ale jiné jazyky. Také slovenské jazykové zákonodárství let devadesátých se primárně neorientuje na vztah malé slovenštiny a velké češtiny, ale je motivováno hlavně snahou o regulaci užívání slovenštiny a maďarštiny. Revitalizační projekty v dolní Lužici zase svědčí o tom, že jako prvořadý problém není prožíván vztah (spisovné) dolní a horní lužické srbštiny, ale vztah k němčině.

Jiná je situace v Bělorusku, i když ani zde není ve hře jen běloruština a ruština. V západní a severozápadní části Běloruska sílí propolské postoje spojené s šířením polštiny a v jihozápadní části (Polesí) lze pozorovat separatisticky motivované snahy o zavedení spisovné západní polesštiny (Lukašanec, Prigodzič, Sjameška 1998: 99–102). Nicméně problém vztahu běloruštiny a ruštiny je pro jazykovou situaci v Bělorusku určující. Zčásti je tato aktuálnost dána tím, že velikost ruštiny zřetelně přesahuje parametry jiných velkých jazyků, jimiž jsme se tu zabývali, tj. srbochorvatštiny, češtiny, horní lužické srbštiny či slovenštiny. Ruština je v Bělorusku do značné míry prožívána jako jazyk mezinárodní komunikace (ostatně nejen tam), což ji řadí po bok takových velkých jazyků, s jakými se aktuálně musí vypořádat například slovinština.

Není třeba zdůrazňovat, že běloruské elity usilující o rozšíření běloruštiny, tj. de facto o omezení ruštiny, si tak kladou velmi obtížný úkol.

Popis jazykové situace jako lingvistický žánr a reflexivita

Výklad zakončím dvěma obecnými poznámkami. První se vztahuje k tomu, co jsem právě řekl (a jak) o jazykové situaci ve Slovinsku, Bělorusku a jinde. Předpokládám, že moje formulace, které jsem při popisu jazykové situace v těchto zemích užil, by mohly být použity v dlouhé řadě tematicky podobných textů (některé z těchto formulací by se v nich přímo našly!). Důvodem je to, že popis jazykové situace je specifický lingvistický žánr, který určuje, jak se o jazykové situaci hovoří. Tento žánr, diktovaný většinou rozměrem článku nebo konferenčního vystoupení, nutí odborníky do určitého typu vyjadřování. Pro tento žánr je typické, že z něho mizí perspektiva běžného mluvčího, v popředí jsou makrosociální faktory a rozhodující je konstrukční výkon analytika. Proti tomu staví teorie JM to, jak jazykové situace prožívají, respektive spoluutvářejí nejrůznější sociální aktéři, zejména běžní mluvčí. Zdá se, že lingvistický žánr „popis jazykové situace“ může být přebudován v jejím duchu (srov. Nekvapil 2000b).

Poslední poznámku věnuji otázce, kterou lze v návaznosti na J. L. Austina zformulovat takto: co děláme tím, že hovoříme o specifických jazykových situacích, respektive o vztahu malých a velkých slovanských jazyků? Jak už jsem na to upozornil jinde (Nekvapil 2000b), popisy jazykových situací, které produkují lingvisté, jsou součástí právě těch jazykových situací, které sami lingvisté popisují. Tato reflexívnost, ve společenských vědách zdůrazňovaná etnometodologií (srov. např. Auer 1999: kap. 12), přivádí lingvisty k tomu, že – stejně jako teorie JM – se vzdávají ambicí na nestrannou objektivitu a začínají si uvědomovat společenský dopad a rizika své práce.

Příkladem může být to, jak se hovoří o vztahu horní a dolní lužické srbštiny. Existují dvě názorové pozice, které jsou na čistě lingvistickém základě v zásadě nerozhodnutelné (srov. Faska 1998: 13–18, 273n., Spieß 2000: 197): 1. dolní lužická a horní lužická srbština jsou dva samostatné jazyky (a každý z nich má vlastní spisovnou formu), 2. jde o různé variety jednoho jazyka (byť každá s vlastní spisovnou formou). Pro náš argument je podstatné toto: odborné uznání dolní lužické srbštiny jako samostatného jazyka se může stát pro běžné mluvčí faktorem podporujícím její zachování a revitalizaci (viz Spieß 2000: 197).

Závěry

1. Pojem malého nebo velkého jazyka je pojem relační, z čehož plyne, že týž jazyk může být vzhledem k jinému jazyku jazykem velkým a vzhledem k jinému jazyku zase malým.
2. Při analýze vztahu malých a velkých slovanských jazyků je třeba brát v úvahu nejen faktory makrosociální (sociální „struktury“ jako stát, třídy/vrstvy, politické strany, ekonomický potenciál), ale také perspektivu běžného mluvčího, tj. faktory operující v každodenní komunikaci.
3. Perspektivu běžného mluvčího je třeba integrovat do rozhodnutí, která o jazykové politice činí elity, tj. především státní a jiné společenské instituce (*bottom-up ap-*

proach). Protože však všichni uživatelé jazyka nejsou spojeni stejnými zájmy, je obecně závazná jazyková politika nutně rozporná.
4. Jazyková politika by proto měla být decentralizována, respektive neměla by principiálně bránit jazykové variabilitě příslušného území. Jinak řečeno, měla by umožňovat alternativní řešení.
5. Standardizační procesy v 21. století by se měly vzdát vysoké míry unifikačních ambicí, které měly standardizační procesy v období utváření národních států v 19. století a v první polovině století 20. Standardy 21. století budou variantnější než standardy dob minulých.
6. Stále vzrůstá význam nadnárodní komunikace. Z toho plyne, že není smysluplné usilovat o prosazení malých národních jazyků do všech komunikačních domén. Na druhé straně o co menší je komunikační využití malých jazyků, o to důležitější může být jejich funkce symbolizační.
7. Jazykověpolitická rovnoprávnost malých a velkých jazyků objektivně pracuje ve prospěch velkých jazyků. Faktickou rovnoprávnost zaručí teprve kompenzační opatření na úkor velkého jazyka (pozitivní diskriminace).
8. Při analýze vztahu malých a velkých slovanských jazyků nelze zůstat u slavistické perspektivy. Je třeba zaujmout perspektivu jazykové ekologie, v níž jsou důležité vztahy všech jazyků, slovanských i neslovanských, operujících na daném území.
9. Popis jazykové situace je lingvistickým žánrem, který určuje, jak se o jazykové situaci hovoří. Popis jazykové situace však není jen „nevinný produkt objektivních analytiků“, totiž lingvistů. Je jednak součástí této jazykové situace, jednak ji přímo ovlivňuje.

Literatura

Auer, P. (1999), *Sprachliche Interaktion*, Tübingen: Niemeyer.

Berger, T. (v tisku), Slovaks in Czechia – Czechs in Slovakia, *International Journal of the Sociology of Language*, 162.

Bieder, H. (2000), Die weißrussische Standardsprache am Ende des 20. Jahrhunderts. In: L. N. Zybatow (ed.), *Sprachwandel in der Slavia*, Frankfurt (Main): Peter Lang, 653–664.

Daneš, F., Čmejrková, S. (1994), Экология языка малого народа. In: *Язык – Культура – Этнос*, Москва: Наука, 27–39.

Dingley, J. (mimeo), Recenze knihy *Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя* (Minsk 1998) a *Беларуская мова* (Opole 1998). Napsáno pro *International Journal of the Sociology of Language*.

Egger, K. (1997), „Große“ und „kleine“ Sprachen in der Liturgie der katholischen Kirche. In: W. W. Moelleken, P. J. Weber (eds.), *Neue Forschungsarbeiten zur Kontaktlinguistik*, Bonn: Dümmler, 120–127.

Fishman, J. (1972), *Language and Nationalism: Two Integrative Essays*, Rowley, MA: Newbury House.

Faska, H. (ed.) (1998), *Serbšćina*, Opole: Uniwersytet Opolski.

Gustavsson, S. (1997), Byelorussia. In: H. Goebl, P. H. Nelde, Z. Starý, W. Wölk (eds.), *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, Berlin-New York: de Gruyter, 1919–1926.

Gutschmidt, K. (2000), Sprachenpolitik und sprachliche Situation in Weißrußland seit 1989. In: B. Panzer (ed.), *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*, Frankfurt (Main): Peter Lang, 67–84.

Haugen, Einar (1966), Semicommunication: The Linguistic Gap in Scandinavia. In: S. Lieberson (ed.), *Explorations in Sociolinguistics*, Bloomington: Indiana University, 152–169.

Hroch, M. (1996), *V národním zájmu*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Hübschmannová, M., Neustupný, J. V. (1996), The Slovak-and-Czech Dialect of Romani and Its Standardization, *International Journal of the Sociology of Language*, 120, 85–109.

Jodlbauer, R., Spieß, G., Steenwijk, H. (2001), *Die aktuelle Situation der niedersorbischen Sprache*, Bautzen: Domowina-Verlag.

Kaplan, R. B., Baldauf, R. B., Jr (1997), *Language Planning From Practice to Theory*, Clevedon: Multilingual Matters.

Kaplan, R. B., Baldauf, R. B., Jr (1999), The Language Planning Situation in …. In: R. B. Kaplan, R. B. Baldauf, Jr (eds.), *Language Planning in Malawi, Mozambique and the Philippines*, Clevedon: Multilingual Matters, 4–14.

Kronsteiner, O. (2000), Sind Burgenländischkroatisch, Kaschubisch, Niedersorbisch und Rusinisch eigene Sprachen? In: B. Panzer (ed.), *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*, Frankfurt (Main): Peter Lang, 305–311.

Lukašanec, A., Prigodzič, M., Sjameška, L. (eds.) (1998), *Беларуская мова*, Opole: Uniwersytet Opolski.

Magocsi, P. R. (1996), *A New Slavic Language is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia*, New York: Columbia University Press.

Marti, R. (1998), Sprachenpolitik im slavischsprachigen Raum. Das Verhältnis „großer“ und „kleiner“ slavischer Standardsprachen, *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 57, 353–370.

Marti, R. (2003), Dolnoserbšćina: dwojna mjeńšynowa rěc, *Lětopis*, 50 (v tomto čísle).

Mečkovskaja, N. B. (2002), Язык в роли идеологии: национально-символические функции языка в белорусской языковой ситуации. In: K. Gutschmidt (ed.), *Möglichkeiten und Grenzen der Standardisierung slavischer Schriftsprachen in der Gegenwart*, Dresden: Thelem, 123–141.

Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A., Leap, W. L. (2000), *Introducing Sociolinguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Nećak-Lük, A. (1997), Language Planning Issues in a Yugoslav Context. In: W. Wölck, A. de Houwer (eds.), *Recent Studies in Contact Linguistics*, Bonn: Dümmler, 248–255.

Nećak-Lük, A. (2003), Language Policy and Language Teaching in Slovenia. In: J. Besters-Dilger, R. de Cillia, H.-J. Krumm, R. Rindler-Schjerve (eds.), *Mehrsprachigkeit in der erweiterten Europäischen Union / Multilingualism in the enlarged European Union / Multilinguisme dans l'Union Européenne élargie*, Klagenfurt: Drava Verlag.

Nekvapil, J. (2000a), Sprachmanagement und ethnische Gemeinschaften. In: L. N. Zybatow (ed.), *Sprachwandel in der Slavia*, Frankfurt (Main): Peter Lang, 683–699.

Nekvapil, J. (2000b), Language Management in a Changing Society. Sociolinguistic Remarks from the Czech Republic. In: B. Panzer (ed.), *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*, Frankfurt (Main): Peter Lang, 165–177.

Nekvapil, J. (2003), On the Role of the Languages of Adjacent States and the Languages of Ethnic Minorities in Multilingual Europe: the Case of the Czech Republic. In: J. Besters-Dilger, R. de Cillia, H.-J. Krumm, R. Rindler-Schjerve (eds.), *Mehrsprachigkeit in der erweiterten Europäischen Union / Multilingualism in the enlarged European Union / Multilinguisme dans l'Union Européenne élargie*, Klagenfurt: Drava Verlag, 76–94.

Neustupný, J. V. (1993), Language Management for Romani in Central and Eastern Europe, *New Language Planning Newsletter*, 7/4 (Central Institute of Indian Languages, Mysore, India), 1–6.

Neustupný, J. V. (2002a), Sociolingvistika a jazykový management, *Sociologický časopis*, 38, 429–442.

Neustupný, J. V. (2002b), Language and Power into the 21st Century. Předneseno na sympoziu „Language and Empowerment", Kuala Lumpur, The Petaling Jaya Hilton, 11.–13. dubna.

Neustupný, J. V., Nekvapil, J. (v tisku), Language Management in the Czech Republic, *Current Issues in Language Planning*.

Norberg, M. (1996), Sprachwandel vom Sorbischen zum Deutschen in der Niederlausitz: eine Fallstudie, *International Journal of the Sociology of Language*, 120, 9–23.

Pohontsch, A., Schulze, J. (2000), Sprachwandel im Ober- und Niedersorbischen. In: L. N. Zybatow (ed.), *Sprachwandel in der Slavia*, Frankfurt (Main): Peter Lang, 911–931.

Spieß, G. (2000), Gegenwärtiger Stand und Zukunftsperspektiven des Sorbischen. In: B. Panzer (ed.), *Die sprachliche Situation in der Slavia zehn Jahre nach der Wende*, Frankfurt (Main): Peter Lang, 197–210.

Stabej, M. (2001), New Challenges in the Slovene Language Planning. Předneseno na konferenci "What consequences does EU membership have for a small language? Conference for Candidate Countries", Stockholm, 9.–11. března.

Stabej, M. (2003), Slovenščina: kaj še ostane velikim?, *Lětopis*, 50 (v tomto čísle).

Šatava, L. (2000), Revitalization Efforts Concerning Minority Languages and Ethnic Consciousness – Introductory Reflections. In: *Maintenance, Revitalization and Development of Minority Languages. Theoretical Basis and Practical Measures*, Bautzen: Sorbisches Institut, 12–16.

Tollefson, J. W. (1997), Language Policy in Independent Slovenia, *International Journal of the Sociology of Language*, 124, 29–50.

Toporišič, J. (1992), The Status of Slovene in Yugoslavia. In: R. Bugarski, C. Hawkesworth (eds.), *Language Planning in Yugoslavia*, Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 111–116.

Zamjatina, G. I., Plotnikova, O. S. (1994), Языковая ситуация в Словении. In: *Язык – Культура – Этнос*. Москва: Наука, 210–221.

Zaprudski, S. (2002), Linguistic Policy of the Republic of Belarus in the 1990s. In: P. Kazanecki, M. Pejda (eds.), *Belarus – Third Sector. People – Culture – Language*, Warsaw, Minsk: East European Democratic Centre – IDEE, 33–40.

Zaprudski, S. (2003), Беларуская мова ў яе кантактах з расійскай: у цісках аднальнага білінгвізму, *Lětopis*, 50 (v tomto čísle).

On the Relationship of Small and Large Slavonic Languages

Summary

This paper draws on the analysis of (standard) Slavonic languages consisting of the following pairs: Slovene – Serbo-Croatian, Belarusian – Russian, Lower Sorbian – Upper Sorbian, Slovak – Czech. In these pairs, the first language may be classified as small, the second one as large. This may be done on the basis of the following criteria: number of speakers, spread of the language, its economic strength, status of speakers, how the language is elaborated, and its prestige. These factors operate in particular periods of history, thus a language may vary regarding its "smallness" or "largeness". The notion of a small or large language is relative: with respect to a particular language, a language may be small and with respect to a different language, the same language may be large. Given that the areas where these languages are spoken border on each other and that "semicommunication" (Haugen) between their speakers is possible, the large languages influence the small ones. A large language penetrates the communicative domains of a small language or even its structure, especially in terms of vocabulary. The legal equality of small and large languages does not have the ability to hinder these processes, as it works to the benefit of large languages simply due to their "largeness". Real equality may only be guaranteed by compensatory measures to the detriment of large languages.

Cennými připomínkami k různým variantám tohoto textu přispěli, v abecedním pořadí, Roland Marti (Saarbrücken), Jiří V. Neustupný (Tokio) a Marián Sloboda (Praha).